

DRŽAVNI NASTAVNI PLANOVI, PROGRAMI I PROPISI NA FILOZOFSKOM I TEOLOŠKOM STUDIJU U ĐAKOVU POČETKOM 19. STOLJEĆA

STJEPAN SRŠAN*

Državni arhiv u Osijeku
Osijek, Hrvatska

UDK 378.14:262.3(497.5 Đakovo)"18"

Pregledni znanstveni rad
Primljeno: rujan 2006.

Sažetak

Rad se osvrće na značajne promjene i reforme u visokoškolskom obrazovanju koje je austrijska državna vlast provela u drugoj polovici 18 stoljeća. Sukladno reformi školstva, promijenila je vlast brojnim svojim zakonima, propisima i uredbama krajem 18. st. i osnovu nastavnog programa na visokim filozofskim učilištima i teološkim školama, uvela državni nadzor u škole i stavila školstvo pod svoju nadležnost, osobito u vrijeme prosvjetiteljstva i jozefinizma. Navedene promjene i državni zahvati bili su prisutni i kod osnivanja biskupijskog visokog filozofskog učilišta i teološke škole u Đakovu 1806. godine. Nizom državnih propisa u nastavnim programima, predmetima, broju sati predavanja, profesorskim kvalifikacijama, ispitima i izvješćima o stanju i rezultatima na školama austrijska je državna vlast bila prisutna i u đakovačkom biskupijskom sjemeništu i liceju od 1806. godine, kao i u ostalim visokoškolskim zavodima u državi. Time je htjela stvoriti novi profil svećenika koji je trebao biti državni javni duhovni činovnik, i uklopiti sebe i njega u novi duh vremena. Đakovačko je sjemenište, odnosno visoko filozofsko učilište i teološka škola, moralo prihvatiti državne smjernice te je od 1806. godine odgajalo i obrazovalo studente za svoje crkvene potrebe, ali po državnim programima i propisima.

---

* Prof. dr. sc. Stjepan Sršan, Državni arhiv u Osijeku/ States Archives in Osijek, K. Firingera 1, 31000 Osijek, Hrvatska / Croatia.

Ključne riječi: *jozefinizam, visokoškolsko obrazovanje u Monarhiji, državni nastavni programi, Ratio educationis (1777., 1806.), svećeničko obrazovanje, filozofsko-teološki studij u Đakovu.*

Uvod

Austrijski vladari su u vrijeme prosvijećenog apsolutizma tijekom 18. stoljeća, težeći za izgradnjom svoje vlasti i državne moći, poklonili izobrazbi svoju osobitu pozornost. Još za vrijeme vlasti cara Karla VI. priznat je očiti manjak sveučilišta u Monarhiji te su poduzeti pokušaji da se ona podignu. Ipak, tadašnja sveučilišta nisu vodila do promjena u studiju. Dublje zahvate poduzeli su carica i kraljica Marija Terezija, Josip II., Leopold II. i Franjo I. U kriznim situacijama austrijska monarhija je pokretala intelektualnu mobilizaciju i nastojala unaprijediti očito nazadovanje u razvoju obrazovanja. Stoga je na sveučilištima najprije uslijedila izgradnja vodećeg sloja i kvalificiranog činovništva.

1. Centralizacija i državna uprava kod svećeničkog obrazovanja

Svećeničko obrazovanje se do sredine 18. st. razvijalo po starim uhodanim pravcima te je u kvaliteti bilo ovisno od biskupa i samostana. Kad je nastupilo prosvjetiteljstvo, vidjelo se da se u katoličkoj državi mogu izvesti promjene samo pod utjecajem svećenstva, pa je zato državna vlast krenula s reformom teoloških studija. Naime, teološki fakulteti, biskupska sjemeništa i teološki zavodi redovnika davali su daleko manje mogućnosti studiranja, a k tome su imali značajne razlike. Loše obrazovan svećenik je opet očitovao nedostatke i mane u dušobrižništvu. Da se ukloni dotadašnja teološka naobrazba zbog zacrtanog državnog cilja, odlučio se car Josip II. na bitne korake. On je tražio da se na svim sjemeništima i kućnim naučnim zavodima mora predavati teologija po državnom sveučilišnom planu i programu. No to se nije moglo izvesti. Reformisti, osobito Gottfried van Swieten, bili su jasni »da je vrlo potrebno duhovni stalež, a naročito dušobrižnike, koji imaju neposredan i posvudašnji utjecaj na narod, temeljitom izobrazbom za to pripremiti«. ¹

Godine 1752. dokinuta je autonomija sveučilišta u austrijskoj monarhiji, njihov crkveni značaj i rektorsko-dekanatska uprava, te su svi naučni zavodi

---

¹ H. ENGELBRECHT, *Geschichte des oesterreichischen Bildungswesens*, sv. III., Wien, 1984., str. 186.

podređeni državi. Umjesto dekana država je postavila na čelo visokih školskih zavoda svoje direktore. Do tada su se bogoslovne discipline dijelile u dvije glavne grupe: pozitivnu (Sv. pismo St. i Novog zavjeta) i spekulativnu (dogmatika i moralka). Nakon 1752. g. sve su teološke nauke podijeljene u dvije glavne grane: a) pripravne, kao uvod u teologiju i b) strogo teološke discipline. Gornju je nastavnu osnovu, u duhu prosvjetiteljstva i reformnog katolicizma ili jozefinizma, doradio Stjepan Rautenstrauch, opat Bruna i direktor Teološkog fakulteta u Pragu, a od 1774. g. u Beču. Carica Marija Terezija je 4. listopada 1774. odobrila novi nastavni program, koji je postao temelj teološke nastave kod svih teoloških zavoda, od tečaja u samostanima, liceja i fakulteta. U pravu teologiju su uvedene pripravne discipline: opća razdioba i sustav studija (teološka enciklopedija), zatim povijest teološke literature, potom pravila i zakoni tumačenja Sv. pisma (hermeneutika St. i N. zavjeta) s uvodom u knjige Sv. pisma te, na koncu, patrologija.

Središte teološkog studija su činili: opći uvod u dogmatiku, dogmatika s polemikom, moral i kanonsko pravo te pastoral. Nakon središnjih teoloških disciplina, po potrebi i mogućnosti, mogle su se uvesti pomoćne i dopunske znanosti: istočni jezici, biblijska arheologija, zemljopis, povijest dogmatike, katehetika, liturgika i sveto govorništvo. Sve je navedene discipline trebalo proći u 5 godina. Sam je Rautenstrauch objavio opsežno tumačenje za svaku disciplinu, propisao naučno gradivo, diobu i sam postupak.²

Za liceje, pak, s 4 profesora teologije određeno je: prvom profesoru crkvena povijest s pravom, drugom istočni jezici s hermeneutikom Staroga. i Novoga Zavjeta, trećem dogmatika, a četvrtom moral i pastoral s patrologijom i poviješću crkvene literature. U 1. godini liceja predavala se crkvena povijest i istočni jezici, u 2. godini hermeneutika oba Zavjeta i patrologija s crkvenom literaturom, u 3. godini dogmatika, a u četvrtoj moral, pastoral i pravo.³

2. Reorganizacija školstva: »Ratio educationis« 1777. g.

Nova reorganizacija školstva izašla je 22. kolovoza 1777. godine u općem školskom zakonu »Ratio educationis totiusque rei litterariae per regnum Hungariae et provincias eidem adnexas«. Po njemu je program visokih škola za formaciju klera bio zasnovan tako da teologija bude u funkciji pastoralne for-

² Usp. isto, str. 180.; A. CUVAJ, *Građa za povijest školstva*, sv. I., Zagreb, 1910., str. 481.

³ Usp. A. CUVAJ, *Nav. dj.*, str. 482.

macije. Nastava filozofije, koja više nije bila »ancilla theologiae«, usmjerena je stjecanju opće humanističke kulture te je napuštena peripatetička filozofija, jer je slijedila racionalističko prosvjetiteljstvo. Teologija nije smjela više slijediti crkvene učitelje iz razdoblja skolastike, već ju je trebalo osloniti na Bibliju i crkvene oce da bi bila »theologia ad mentem Christi«, a ne po Tomi Akvinskome ili Ivanu Duns Scotu.⁴

»Ratio educationis« iz 1777. g. sadržavao je načelo da je pravo države nadzirati školstvo te da se u svim školama treba poučava na jednaki način. Vrhovna uprava školstva je, po 9. § »Ratio educationis«, pridržana kralju, koji je upravljao školama po Kraljevskom namjesničkom vijeću, a u kraljevinama Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji po vijeću tih kraljevina i pomoću posebnog Naučnog povjerenstva, sastavljenog od vijećnika tih oblasti. Povjerenstvo je svake sedmice držalo sjednice te raspravljalo o školskim i novčanim pitanjima i o tome izvješćivalo Kraljevsko vijeće. Vijeće je pak podnosilo predmete kralju na odlučivanje ili je samo, prema naravi stvari, priopćivalo školskim predstojnicima.

Cijelo je područje krune sv. Stjepana bilo podijeljeno, po 9. § »Ratio educationis« iz 1777. g., na 9 školskih okružja. Tako je Kraljevskom namjesničkom vijeću u Budimu bilo podređeno 1. Budimsko okružje, 2. Požunsko, 3. Jegarsko, 4. Pečuško, 5. Košičko, 6. Ungvarsko, 7. Velikovaradinsko, 8. Đursko, a 9., Zagrebačko, za područje Kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, vijeću tih kraljevina. Svakom tom literarnom okružju bio je na čelu pokrajinski vrhovni ravnatelj, ovisan o višoj vlasti.

Za Zagrebačko školsko okružje imenovan je vrhovnim ravnateljem studija Nikola plem. Škrlec, a za nadzornika narodnih škola zagrebački kanonik i raniji inspektor narodnih škola, budući đakovački i srijemski biskup, kanonik Antun Mandić.⁵ Budući da mnoge visoke škole, u prvom redu redovničke, nisu provodile programske smjernice »Ratio educationis« iz 1777. g., to je car Josip II. svojim dekretom od 30. ožujka 1783. ukinuo sve filozofske i teološke škole, a umjesto njih osnovao u državi 9 skupnih (generalnih) sjemeništa, kao mjesta odgoja i školovanja budućih svećenika, bilo svjetovnih bilo članova crkvenih redova. Vladarev cilj je bio da ima jedinstven kler u zvanju, obrazovanju i životu. Ta nova mjesta obrazovanja klera ugasila su sve druge dotadašnje ustanove

---

⁴ Usp. F. E. HOŠKO, *Dvije visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*, Zagreb, 2002., str. 22.

⁵ Usp. A. CUVAJ, *Nav. dj.*, sv. I., str. 453.

za svećeničku izobrazbu. Pitomci su sada morali imati najmanje 17 godina i završiti 1. godinu filozofije, te su istom nakon završenih studija mogli biti pušteni na više redove. Rediti su se mogli tek s navršene 24 godine.

Teološka izobrazba u generalnim sjemeništima smjerala je na to da podigne djelatnost i osvjedočenje svećenika, da bude sposoban objasniti članke vjere, njihovu istinitost pomoću izvoda iz Sv. pisma i da ih po mogućnosti primijeni u svakodnevnom životu. Materinski jezik sjemeništara i jezik predavanja dobio je posebno mjesto. Za to su služile mnoge vježbe, predavanja i formulacije. Zbog praktičnog rada s dušama pitomci su se upoznavali i sa školskom obukom, poviješću prirodopisa i poljoprivredom. Zbog toga je povećana izobrazba na 6 godina. No kad je bilo premalo kandidata i prijetio manjak dušobrižnika, Josip II. shvatio je opasnost te 1785. g. opet izobrazbu sveo na 5 godina, a 1788. čak i na 4 godine. Pri tom su ograničeni teološki predmeti, ali ne i praktični, jer je vladar želio imati »svećenike za narod«. ⁶

Za nas su značajna generalna sjemeništa u Požunu i Zagrebu, koja su uskoro bila ukinuta te prenesena u Peštu. Na čelo sjemeništa postavio je vladar rektore, jer su po ideji cara Josipa II. sve obrazovne ustanove bile samo radi države. Ti zavodi su bili izvan biskupova nadzora i vlasti, jer je sve ovisilo o smjeru i duhu rektora i profesora, odnosno države. ⁷

U generalnom sjemeništu se na I. godini učilo: enciklopediju Božje učestnosti, uputstvo za računanje vremena i crkvenu povijest, hebrejski i kaldejski jezik te hermeneutiku St. zavjeta. Na II. godini: literarna povijest bogoslovlja, grčki jezik, hermeneutika N. zavjeta, patrologija i I. dio dogmatske teologije. Na III. godini: II. dio dogmatske teologije, zatim polemička teologija i moralna teologija. Na IV. godini: pastoral i crkveno pravo. Na V. godini: vježbe u govorništvu, katehetika, moralni način obučavanja i prirodopis.

Neki su se biskupi, a osobito kardinal nadbiskup Migazzi, suprotstavljali uvođenju generalnih sjemeništa. Bilo je nekih biskupa koji su završenim teolozima uskratili ređenje, jer su na ispitu pred konzistorijem čak poricali da Crkva može izdavati odredbe, da su primjerice postovi i brevijar nepotrebni, i drugo. Da se to izbjegne, dopustio je vladar da biskupi mogu od vremena do vremena po svojoj volji prisustvovati predavanjima.

⁶ F. E. HOŠKO, Nastavna osnova filozofije i teologije u školama hrvatskih franjevac, u: *Samostan Male braće u Dubrovniku*, Zagreb-Dubrovnik, 1985., str. 199.

⁷ Usp. A. CUVAJ, *Nav. dj.*, sv. II., str. 146; M. PAVIĆ, *Biskupijsko sjemenište u Đakovu 1806.-1906.*, Đakovo, 1911., str. 40.

Terezijanski program teološke izobrazbe bio je sazdan s ciljem da teologija bude u službi pastoralna, a teološko školovanje u funkciji pastoralne formacije, jer, po tome novom programu, valja »formirati časne služitelje Evandjelja«, tj. savršene dušobrižnike. Pastoralna formacija je tako integrirana u nastavni program teološke izobrazbe, a »terezijanski« nastavni program teoloških škola uveo je kao samostalan predmet pastoralnu teologiju. Nadalje, teologija više nije smjela biti spekulativna, skolastička, tj. sustav teoloških spoznaja koje su utemeljene na filozofiji, nego ju je trebalo osloniti na Bibliju i crkvene oce. Zato je u studij teologije uvedena biblijska egzegeza, patrologija i crkvena povijest s njihovim pomoćnim znanostima, osobito poznavanje grčkoga i semitskih jezika.

U egzegezi se primjenjivala povijesno-kritička metoda, jer je Biblija ljudski spis. Studij povijesti je trebao pokazati opravdanost promjena u Crkvi. Teološka nastava je k tomu trebala pružiti mogućnost da se upoznaju duhovna nastojanja svojega vremena, što su u programu nudile discipline povijest Crkve i biblijska egzegeza, da bi tako budući svećenici bili osposobljeni suočiti se s prosvjetiteljskom filozofijom i tadašnjom sekularizacijom, a ne da bi postali samo poznavatelji teologije unutar sebe kao zatvorenog sustava.⁸ I premda su jozefinska generalna sjemeništa bila samo jedna epizoda, to su ipak ostale značajne posljedice. Državna kontrola učitelja i profesora u biskupskim sjemeništima i u učevnim zavodima je redovno nastavljena.

3. Promjene u visokom obrazovanju nakon smrti Josipa II.

Nasljednik cara Josipa II., kralj Leopold II., odredio je 20. svibnja 1790. g. da se generalna sjemeništa dokidaju, a biskupi mogu od jeseni 1790. g. podići u svojoj biskupiji vlastito sjemenište i voditi nadzor nad odgojem i naukom. I redovnicima je bilo dozvoljeno da drže »domaće teološke studije«, ali ne i filozofiju. Ipak je Gottfried van Swieten postigao da su teološka učilišta morala biti utemeljena na državnom planu studija. To znači da su profesori morali biti ispitani i potvrđeni od sveučilišta, da su na sveučilištu koristili propisane priručnike te da su se studenti morali podvrći ispitu na sveučilištu ili liceju. Istina, kralj Leopold II. donio je sustav autonomije (samouprave) i samokontrolu profesora. Pri tome mu je bio glavni cilj da zadobije povjerenje profesora i učitelja ostvarenjem prava sudjelovanja kod odlučivanja. Po novom uređenju, svakog

---

⁸ Usp. F. E. HOŠKO, *Dvije visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*, str. 381.

su se mjeseca profesori na fakultetu pod predsjedanjem dekana savjetovali o studijskim pitanjima te su svoje želje i primjedbe stavljali u studijsko izvješće. Ono se dostavljalo putem Zemaljske uprave Dvorskoj kancelariji, gdje se konačno odlučivalo.

Godine 1792. propisala je država nastavni program za bogoslovne škole. Sada je ona zahtijevala četiri nastavne godine: u prvoj godini studija prvi je nastavnik predavao biblijske predmete, a drugi crkvenu povijest; u drugoj nastavnoj godini prvi je nastavnik započeo razlaganja uvodnoga dijela dogmatskog bogoslovlja, koje je treći nastavnik predavao u posljednje dvije godine nastave, dok je drugi nastavnik izlagao crkveno pravo, a u trećoj i četvrtoj godini četvrti je nastavnik tumačio moralno i pastoralno bogoslovlje, uz osnove katehetike, homiletike i pedagogije. Nastavna osnova iz 1792. g. predviđala je da studenti bogoslovnih škola slušaju predavanja i iz gospodarstva i opći nauk o školskom odgoju.⁹

Nakon ukidanja generalnih sjemeništa 1790. g., đakovački pitomci su pošli na teološke studije u Pečuh, gdje su se sljedećih 15 godina školovali. Osim svećenika koji su potekli iz pečušskog sjemeništa, jedan broj njih iz Đakovačke i Srijemske biskupije školovao se u Zagrebu, Loretu, Trnavi i Beču, prvenstveno oni koji su pripali ujedinjenoj Đakovačkoj i Srijemskoj biskupiji nakon 1781. godine. K tome je u biskupiji postojao znatan broj redovničkog svećenstva koji se školovao po redovničkim samostanima, a neki i u drugim državama.

Odredbe cara Josipa II. drastično su smanjile broj svećenika i jako ih podredile državnom aparatu, osobito kroz odgoj i naobrazbu. Stoga je car Franjo I. počeo od 1802. godine raditi na tome da se urede ne samo župni prihodi nego da im se osigura i briga pod starost. Na Blagovijest 1802. izdao je car pismo o regulaciji svećenstva. U 4. točki se govori da svaki biskup treba imati svoje vlastito sjemenište te da se uvede trogodišnji studij teologije, ukoliko ne postoji sveučilište ili licej, s 3 ispitana profesora, koji će poučavati prema propisanoj nastavnoj osnovi.

Prvi profesor je trebao predavati crkvenu povijest s patologijom i crkveno pravo. Drugi hermeneutiku Staroga i Novog zavjeta te uvod u oba Sv. pisma, a treći profesor će predavati dogmatiku i polemiku. K njima će se dodati i četvrti profesor za moralku, pastoral i katehetiku.¹⁰

⁹Usp. *isto*.

¹⁰Usp. M. PAVIĆ, *Nav. djelo*, str. 51.

4. Sveučilišni i teološki zavodi početkom 19. stoljeća

Sveučilišne ustanove su ostale u 1. polovini 19. st. kontrolirana mjesta obrazovanja pod državnim dirigiranjem. Za vrijeme cara Leopolda II. uklonjeni su studijski direktorati, kolegijalno činovničko tijelo (kao »Studijsko vijeće«) te su profesorski kolegiji fakulteta preuzeli njihovu ulogu. Time je bio omogućen slobodniji razvitak, premda je obrazovanje ostalo na propisanim priručnicima. No već je car Franjo II. opet vratio upravu studija na Marija-terezijansko-joze-finističko stanje. Ponovno su postavljeni činovnički studijski direktori, koji su ograničavali samoodluke profesorskih gledišta.

Dvorska komisija za reviziju studija (1795.-1802.) izradila je i model za reformu redovničkih studija. Načelo je bilo, da je samo državna uprava »pozvana da daje uvjete pod kojima će se odvijati znanstveno obrazovanje za najviše svrhe društva«. Znanost se morala »slagati s višim i općim interesima društva«. Time je nastupio državni obrazovni monopol, te je granica slobode učenja bila točno određena. Zastupane su dvije poželjne razine izobrazbe: 1. za vremenske potrebe, ograničene u stručnom zvanju za obrazovanje praktičara i 2. sveobuhvatni studij koji je trebao stvoriti vlastite učenjake.

Filozofski studij je, s jedne strane, kao i dotada, bio obvezatna priprema za zvanje teologije, prava i medicine, a s druge strane, u drugom dijelu, znanstveno produblјivanje za razne struke za filozofski fakultet. Tako je i teologija dobila svoj »pastoralni tečaj« za izobrazbu dušobrižnika, dok je viši teološki tečaj bio za »učenjake koji su u studiju tražili svoje glavno zanimanje«.¹¹

Početkom 19. st. zamišljene su 3 strukture filozofskog obrazovanja: najbogatija i najdiferenciranija na potpunim sveučilištima, obvezatna za sve slušatelje filozofskih fakulteta za 3 studijska pravca: teologije, prava i medicine, te je svako područje moglo završiti s doktoratom. Druga, jednostavnija, razina obrazovanja, bila je na licejima, koji su osim filozofskog studija davali temeljno stručno-znanstveno obrazovanje za teologiju, pravo ili medicinu. Oni su bili jako oslonjeni na praksu zvanja i težište im je bilo izgradnja koja je u vezi s poljoprivredom i poučavanjem povjerena dušobrižnicima, ranarnicima, upraviteljima dobara i učiteljima. Po završetku studija mogli su postići i akademski stupanj. Najniža ili najskromnija stepenica naobrazbe nalazila se na licejima koji su imali samo jedan odjel. Oni su davali filozofski studij te su se ponekad

---

¹¹ H. ENGELBRECHT, *Nav. djelo*, sv. IV., str. 268.

zvali i filozofska učilišta, a njihov je program bio ograničen samo za teologiju kao »teološka učilišta« (dijecezanska, samostanska i druga). Podizanje takvih učilišta išlo je za tim da svaka zemlja i biskupija bude opskrbljena akademskim mjestima za izobrazbu svećenika.

Namjesničko vijeće je 2. kolovoza 1803. preuredilo tzv. »terezijanski« program i ponovno odredilo da nastavu izvode četiri nastavnika i to prva dva nastavnika zajedno tijekom prve i druge godine, a treći i četvrti nastavnik u trećoj i četvrtoj godini. Prvi profesor je u 1. godini predavao povijest religija, povijest Crkve, pomoćne povijesne znanosti, kronologiju i geografiju, temeljne spoznaje ekleziologije, značenje povijesti za studij teologije i teološke osnove, napose je upozoravao na potrebu i nužnost božanske objave. U drugoj nastavnoj godini taj isti profesor predavao je povijest teološke književnosti i teoloških osnova, a napose patrologiju. Drugi nastavnik je u prvoj godini poučavao prva tri mjeseca osnove hebrejskog jezika, zatim hermeneutiku Staroga zavjeta, dok je u drugoj godini prva tri mjeseca učio studente grčki jezik i hermeneutiku Novoga zavjeta.

Treća i četvrta godina teoloških studija predstavljale su samostalnu cjelinu pa je prvi nastavnik prve i druge godine razlagao dogmatsko bogoslovlje pod polemičkim vidom, tj. upozoravajući na razlike u teološkim tumačenjima drugih kršćana. Drugi, pak, nastavnik je u prvoj godini toga ciklusa predavanja predavao moralno bogoslovlje, a u drugoj godini crkveno pravo. Svaki je nastavnik dnevno držao po 2 sata predavanja. Predavanja su slijedila ciklički, i to: studenti prve i druge nastavne godine jedne su godine slušali samo nastavni program predviđen za prvu nastavnu godinu, a sljedeće nastavni program za drugu nastavnu godinu. Isto tako je bila organizirana nastava za treću i četvrtu nastavnu godinu. Osobito važan zahtjev država je postavila crkvenim bogoslovnim školama kad je od njih tražila da se u cijelosti drže državnog nastavnog programa. Nastavne programe mogli su predavati samo profesori s državnim ispitom.¹²

Dvorski dekret od 11. travnja 1804. g. sistematizirao je na svim licejima 4 profesorska mjesta, i to: 1. za oba dijela dogmatike; 2. za povijest i pravo; 3. za biblijski studij Staroga i Novoga zavjeta i 4. za moral i pastoral. Svakom profesoru određena je prosječna godišnja plaća od 600 forinti, a nastavni jezik je bio

¹²Usp. F. E. HOŠKO, *Dvije visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*, str. 382.

latinski, osim pastoralala. Nastavna pak osnova i tekstovi trebali su biti suglasni s onima na bogoslovnim fakultetima.¹³

5. Studijski sustav prema Ratio educationis 1806. g.

Kao pripravnici tečaj vlastitog zvanja, filozofski studij bio je od srednjeg vijeka ulaznica za sveučilište za sve studente. U prvoj polovini 19. st. Dvorska komisija za reviziju studija je u reformi filozofskog studija vidjela »najvažnije od svojih poslova«. Njegov prijedlog je, s jedne strane, naglasio nužnost jednog općeg obrazovanja te je duboko prodro s predmetima u trogodišnji tečaj, a s druge strane, smjerao je i na viši filozofski studij, jednak teologiji, pravu i medicini. Taj fakultetski studij trebao je obuhvaćati 3 odjela: metafizičko-kritički, povijesni i fizičko-matematički. Filozofski studij bio je po novom programu, 12. srpnja 1805., g. usredotočen na filozofsko učilište i licej samo 2 godine, jedino je na sveučilištu trajao najmanje 3 godine. On je u 1. godini obuhvaćao teoretsku filozofiju (4 sata tjedno), svjetovnu povijest (3 sata tjedno), matematiku (8 sati tjedno), vjeronauk (2 sata) i grčki jezik (1 sat). U 2. godini je imao praktičnu filozofiju (4 sata tjedno), svjetsku povijest (3 sata), fiziku (8 sati tjedno), vjeronauk (2 sata) i grčki jezik (1 sat). Treća godina je bila za slušatelje višeg studija. Imao je klasično obrazovanje (5 sati tjedno) i vjeronauk (2 sata) te se potom usklađivao s predmetima za pravnike, teologe i liječnike. Predavanja su bila 4 sata dnevno. Na početku svakog sata ponovilo se gradivo prošlog sata, a jednom do dva puta mjesečno ispitivalo se glavno gradivo.

Godine 1806. izišla je nova osnova obrazovanja za ugarsku kraljevinu. U IV. poglavlju »Ratio educationis« iz 1806. g. govori se o licejima i akademijama. Navodi se da se oni trebaju podići tako da slušatelji mogu lako polaziti na njih, što znači ni predaleko ni preblizu jedni drugima. U 100. paragrafu propisana je norma filozofskog tečaja:

1. godine predaje se teoretska filozofija, zatim povijest ugarskog kraljevstva i čista matematika s geodezijom.
2. godine: teoretska i eksperimentalna fizika, zatim nastavak teoretske filozofije koju završava praktična, potom primijenjena matematika, opća povijest i gospodarstvo s kratkim pregledom nacionalne povijesti.

---

¹³Usp. A. CUVAJ, *Nav. dj.*, sv. II., str. 361.

Plan i program filozofskog studija prema »Ratio educationis« 1806. godine

	Prva godina				Druga godina			
	I. semestar		II. semestar		I. semestar		II. semestar	
	dopodne	popodne	dopodne	popodne	dopodne	popodne	dopodne	popodne
Ponedjeljak:	Teorija filozofije Čista matematika	Pragm. povijest Ugarske	Teoretska filozofija Čista matematika	Pragm. povijest Ugarske	Opća povijest Fizika	Fizika Teoretska i praktična filozofija	Opća povijest Fizika Povijest prir. i gospodarstva	Fizika Povijest prir. i gospodarstva Praktična filozofija
Utorak:	Teoretska filozofija Prakt. povijest Ugarske	- - -	Teoretska filozofija Prakt. povijest Ugarske	- - -	Primijenjena matematika Fizika	- - -	Primijenjena matematika Fizika	- - -
Srijeda:	Teoretska filozofija Čista matematika	Prakt. povijest Ugarske Čista matematika	Teoretska filozofija Čista matematika	Prakt. povijest Ugarske Čista matematika	Opća povijest Fizika	Fizika Teoretska filozofija	Opća povijest Fizika Pov. prir. i gospodarstva	Fizika Povijest prir. i gospodarstva Praktična filozofija
Četvrtak:	Teoretska filozofija Čista matematika	Prakt. povijest Ugarske, Čista matematika	Teoretska filozofija Čista matematika	Prakt. povijest Ugarske Čista matematika	Opća povijest Fizika	Fizika Teoretska filozofija	Opća povijest Fizika Povijest prir. i gospodarstva	Fizika Povijest prir. i gospodarstva Praktična filozofija
Subota:	Teoretska filozofija Čista matematika	Prakt. povijest Čista matematika	Teoretska filozofija Čista matematika	Prakt. povijest Ugarske Čista matematika	Opća povijest Fizika	Fizika Teoretska filozofija	Opća povijest Fizika, Povijest prir. Ugarske i gosp.	Fizika, Povijest prir. Ugarske i gosp. Praktična filozofija

Osim toga:

- I. Kršćanski nauk se trebao predavati skupljenim slušateljima filozofije svakog tjedna po 2 sata.
- II. Mađarski jezik i književnost morali su imati svoje sate predavanja.
- III. Pouka grčkog jezika bila je izvanredna.
- IV. Studiji koji su vlastiti Sveučilištu nalazili su se pod 114. paragrafom.¹⁴

¹⁴Usp. *Ratio educationis publicae totiusque rei literariae per Regnum Hungariae Provincias eidem annexas*, Budae, 1806.

6. Plan i program teološkog studija prema »Ratio educationis« 1806. g.

Kod teološkog studija mogle su se vidjeti različite razine studija, koje su u početku bile tek organizacijske naravi. Najprije su zastupana 2 gledanja u studiju teologije: jedan nastavni tečaj za znanstveno školovanje teologa, a drugi za dušobrižnike. I premda je takvo stajalište prihvatila Dvorska komisija za reviziju studija, ipak ga je car Franjo odbacio. On je uveo trogodišnji teološki studij s ograničenim nastavnim programom na liceju i teološkim zavodima biskupija te redovničkim kućama. Oni su ipak 1814. g. morali prijeći na četverogodišnji studij, a da ipak nije poboljšana kvaliteta pouke.

»Ratio educationis« iz 1806. g. (§ 132) odredio je predmete za teološki studij:

- a) Sv. pismo oba zavjeta, s uvodom i pravilima hermeneutike. Prije samog tumačenja trebalo je dati uvod u jezike: hebrejski za Stari zavjet, a grčki za Novi zavjet.
- b) Crkvena povijest podijeljena u određena razdoblja. Unutar njih trebalo je upoznati povijest religije i kršćanske Crkve, zatim svrhu i korist povijesti teologije, izvore i pomoćna sredstva povijesti te, konačno, kronologiju, zemljopis i kritiku.
- c) Teološke ustanove s teološkim mjestima i patrologija.
- d) Dogmatska teologija s polemikom.
- e) Moralna teologija s teoretskim i praktičnim pastoralom.
- f) Crkveno pravo, usklađeno zakonima ugarskog kraljevstva.

Za predavanje navedenih znanosti bila su potrebna 4 profesora. Prve godine se predavala crkvena povijest i teološke ustanove s teološkim mjestima, te hermeneutika Starog zavjeta, s hebrejskim jezikom. Druge godine predavala se hermeneutika Novoga zavjeta i grčki jezik, teološka povijest i patrologija. Treće godine se predavao 1. dio dogmatike s polemikom, potom moralna teologija s pastoralom. Četvrte godine se predavao 2. dio dogmatike s polemikom i crkveno pravo, usklađeno sa zakonima ugarskog kraljevstva.

Raspored teološkog studija prema »Ratio educationis« iz 1806. g.

Na sveučilištu		Na biskup. licejima i samostanima s 4 profesora	
Prva godina	Druga godina	Prva godina	Druga godina
I. semestar:			
Kronologija, zemljopis, crkvena povijest, sv. jezik i hermeneutika	Patrologija, povijest teološke literature, grčki i hermeneutika	Jedan prof. predaje crkvenu povijest i teološke institucije – dnevno 2 sata	Isti prof. tumači teološku literat. i teološke ustanove s patrologijom – dnevno po 2 sata
II. semestar:			
Hermeneutika Starog zavjeta i crkvena povijest	Hermeneutika Novog zavjeta i teološke institucije	Drugi prof. u prva 3 mjeseca: osnove hebrejskog, potom hermeneutiku Starog zavjeta – dnevno po 2 sata	Prof. Sv. pisma u prva 3 mjeseca predaje grčki, potom hermeneutiku Novog zavjeta – dnevno po 2 sata
Treća godina	Četvrta godina	Treća godina	Četvrta godina
I. semestar:			
Moralna teologija, dogmatska teologija I. dio - dnevno po 2 sata	Crkveno pravo, dogmatska teologija II. - dnevno po 2 sata	Prof. dogmatike tumači Dogmatsku teologiju s polemikom - dnevno po 2 sata	Isti nastavlja preostali dio Dogmatike s polemikom - dnevno po 2 sata
II. semestar:			
Njihov nastavak	Nastavak: Pastoralna teologija i sv. govorništvo u oba semestra	Prof. moralne teologije tumači i pastoralnu – dnevno po 2 sata	Prof. koji je prošle god. predavao moral, ove godine drži crkveno pravo – 2 sata

Budući da se u dušobrižništvu osobito koristilo sveto govorništvo, kao i metoda katehiziranja, to su dijecezanski biskupi trebali nastojati da se i u tome kler pouči i vježba. Prema 135. paragrafu »Ratio educationis« iz 1806., morao se taj opći teološki plan i program držati i u samim biskupijskim licejima, kao i u samostanima. Stoga se nikome nije dopuštalo da odstupi od tog plana studija. Isto tako se nitko nije smio pustiti da predaje discipline ako prije toga nije postigao ili laureat teologije na kraljevskom sveučilištu ili nije imao javni dokaz svojih nauka i sposobnosti sa svjedočanstvom fakulteta. Svi su dijecezanski biskupi i provincijali crkvenih redova, koji su imali svoje teološke zavode, bili dužni svake godine, i to za I. semestar početkom svibnja, a za II. semestar krajem rujna, predati semestralna izvješća i obavijestiti ne samo o obdržavanju plana i predavanim tezama profesora, nego i o marljivosti, svojstvima i načinu tumačenja profesora, zatim o napretku mlađeg klera i ocjeni koju je svaki zaslužio u učenju i vladanju, primasu kraljevstva ili nadbiskupu i to jednome od dvojice, naime kaločkom ili egerskom (koji je stariji). Ta je semestralna izvješća primas bio dužan podastrijeti, sa svojim popratnim mišljenjem, Kraljevskom vijeću, a potom i Vrhovnoj školskoj inspekciji. Isto tako je dana ovlast prima-

su, ili njegovom zamjeniku, da svaki teološki zavod u državi vizitira jedanput unutar dvije godine. Slično tome, bio je dužan sam ili po svojem opunomoćniku upoznati unutarnje uređenje sjemeništa i disciplinu te o vizitaciji podnijeti izvješće o stvarima koje otkrije Kraljevskom Veličanstvu preko Kraljevskog namjesničkog vijeća.

Shema izvješća o profesorima teologije na sveučilištu ili biskupijskim licejima za semestar škol. god. 1806. (Prema Ratio educationis iz 1806. g.)

Ime i prez.	Svjeto.	Redovn.	S doktoratom	Ili s rigor.	Predaje što?	Kako je verziran?	Marljiv. i skrb.	Način tumač.	Da li drži propisanu normu i knjige
-------------	---------	---------	--------------	--------------	--------------	-------------------	------------------	--------------	-------------------------------------

Slično gornjem izvješću, postojalo je izvješće i o uspjehu, vladanju i znanju mlađeg klera i studenata teologije. Prema 136. paragrafu »Ratio educationis« iz 1806. g., biskupi su trebali uvesti i petog profesora za navedene discipline u svoje liceje, tako da su se slušatelji teologije u prvoj godini obučavali u hermeneutici Starog zavjeta s hebrejskim jezikom, u drugoj godini u izvornom razumijevanju Novog zavjeta i znanju grčkog jezika. Stoga je bilo određeno da se predaje prvi dio dogmatike s polemikom u trećoj, a drugi dio tih disciplina u četvrtoj godini studija. Nadalje, biskupi su trebali poraditi da se mlađi kler vježba i u svetom govorništvu te metodi katehiziranja, jer je to posebno potrebno dušobrižnicima. Zbog toga su trebali provjeravati klerike kod ispita i u tim područjima. Isto tako su se klerici trebali praktično vježbati s vicerektorom sjemeništa, duhovnikom ili prefektom studija u svetoj liturgiji i crkvenim obredima, kod kuće u izvanrednim satima. Njihova je dužnost bila da u studentima formiraju shvaćanje onoga što im se svakodnevno predavalo i da svojim stalnim sudjelovanjem budu brižni odgojitelji te im tako unesu u srca i moralni odgoj.

Posebno je »Ratio educationis« iz 1806. g. odredio da se postigne jednoobraznost u teološkom studiju, da se posvuda koriste isti autori i školske knjige. Zbog toga je vladar odobravao prikladne knjige za predavanja, te je dokinut stari način predavanja iz skripata. Kod pouke teologije preporučena je knjiga oca Gazzanige, i to zadnje izdanje u Italiji. Za crkvenu povijest trebala se pripremiti knjiga prilagođena vremenu i prilikama u ugarskom kraljevstvu. Crkveno pravo trebalo se posuvremeniti sa zakonima ugarskog kraljevstva, te uskladiti i s nacionalnim sinodama i odredbama zavičajnih propisa.

Glede skolastike iz koje se poučavala dogmatska teologija - budući da su o katoličkim dogmama svi katolički teolozi trebali podjednako i isto osjećati - tu nisu bile dozvoljene nikakve razlike među teolozima. A rasprave i obrane oko nekih čisto skolastičnih pitanja, koja često nisu imala nikakvu ili sasvim malu vezu s dogmama vjere, dok su ih neki nadugo i naširoko raspravljali, više negoli da su dokazivali same dogme, trebalo je u teologiji ili sasvim isključiti ili svesti na dodatak te iznijeti samo kao povijesno poznavanje.

Nadalje je Ratio iz 1806. g. po svojoj prirodi povjerio upravu u biskupskim licejima biskupima. Oni su bili dužni uskladiti svojem kleru predavanja i odgoj prema odredbama sustava Ratio educationis iz 1806. g. te postaviti profesore i poglavare na sljedeći način:

- a) Svaki je dijecezanski biskup bio dužan predložiti na potvrdu Njegovom Veličanstvu, preko Kraljevskog vijeća, iz svojega kaptola takvoga prodirektora liceja koji je imao ili teološki stupanj laureata ili je doista bio u tim disciplinama učen.
- b) Prodirektor je bio dužan brinuti se drže li profesori broj i sate predavanja. Da li je propisana norma studija primjereno usklađena? Odgovaraju li školske knjige programu i smislu autora? Jesu li su profesori kod predavanja jasni, kod ispitivanja učenika marljivi, u postupcima umjereni, nisu li odviše strogi ili pak odviše popustljiviji? Podjednako je dužnost prodirektora bila da se brine o napretku mlađeg klera, da prisustvuje ne samo semestralnim ispitima već i mjesečnim te, ukoliko je moguće, i svakodnevnim predavanjima. Nadalje, da lijene i besposlene potiče te da ako ne napreduju učenici, da zatraži kaznu preko predstojnika sjemeništa, zatim da objavljuje ocjene, u određeno vrijeme predoči biskupu točno sastavljena i potpisana semestralna izvješća da ih pošalje primasu Kraljevstva.
- c) Svi dijecezanski biskupi dobili su ovlast imenovati profesore svih teoloških disciplina, ali pod uvjetom, da se na tu dužnost ne pripuštaju drugi, osim onih koji su postigli na Kraljevskom sveučilištu doktorat ili položili rigorozni ispit (usmeni doktorski ispit) te su kao takvi osposobljeni i proglašeni. Tako izabranog profesora, trebalo je predstaviti preko Kraljevskog vijeća Njegovom Veličanstvu na potvrdu.

- d) Nijedan biskup nije smio poslati iz sjemeništa klerike u dušobrižništvo ili na druge službe prije negoli si završili četverogodišnji teološki studij. Ukoliko bi bila nužda da se jedan ili dvojica klerika pošalju na župu, to su trebali javiti Kraljevskom vijeću.
- e) Filozofski studij koji je bio dopušten nekim dijecezanskim biskupima, morao je biti podvrgnut vrhovnom školskom ravnatelju. On je trebao bdjeti i nad tim studijem u sjemeništu i tražiti uobičajena izvješća te ih podastri najvišoj instanci putem Kraljevskog vijeća. Prodirektori biskupskih liceja bili su dužni da kod semestralnih izvješća izvijeste koliko je bilo klerika studenata na prvoj , a koliko na drugoj godini filozofije.
- f) Konačno je dana dijecezanskim biskupima ovlast da nadziru one dijelove filozofije koji su imali usku vezu s teologijom, kako se u filozofski studij ne bi potajno uvuklo kakvo lažno mišljenje, i slično. Čim bi takvo što opazili, trebali su dojaviti Kraljevskom vijeću i zatražiti sredstvo.

Prema 140. paragrafu »Ratio educationis« iz 1806., godine navedeno je da se sve ono što je bilo rečeno o izboru prodirektora i njegovim dužnostima, zatim o postavljanju profesora i dostavljanju semestralnih izvješća, odnosi i na redovničke provincijale glede odobrenih studija u njihovim kućama, uz sljedeći dodatak: zabranjeno im je uvesti teološki studij u onim kućama koje se nalaze u mjestu biskupskog liceja. S druge, pak, strane im se zapovjedilo da su dužni slati svoje redovničke klerike koji su studirali u istom gradu u biskupski licej radi postizavanja teološkog znanja.

Taj novi filozofski studijski plan naišao je na mnogo protivnika pa je zbog toga 1809. g. poduzeto istraživanje. Studijska komisija predala je svoje mišljenje tek 1812. g., a da se nije došlo do jasnog stava. Stoga je Car 8. lipnja 1813. g. ostavio studijski plan, ali nije isključio promjene. Konačno je 28. rujna 1824. g. odobren »poboljšani nastavni plan filozofskog studija«, po kojem je studij skraćen na dvije godine. Latinski, kao jezik predavanja, bio je isključen te uveden novi nastavni predmet latinska-filologija (2 sata tjedno). Prva godina imala je još usporedno proučavanje religije (2 sata tjedno), zatim teoretsku filozofiju (5 sati tjedno) i elementarnu matematiku (7 sati tjedno). Na drugoj godini bilo je usporedno proučavanje religije (2 sata tjedno), moralna filozofija (3 sata) i fizika (8 sati tjedno). Predavanja povijesti prirode (4 sata tjedno) i opće povi-

jesti (5 sati) su samo preporučena. Sve ostale znanstvene grane proglašene su slobodnim nastavnim predmetima. U području »slobodnih predmeta« došlo je u sljedećem desetljeću do oslobođenja od uobičajenog krutog tutorstva države. Profesori su mogli predavati »po vlastitim skriptama« i predmete poučavati kao »znanstvene same po sebi«. Od 1808. g. studenti teologije morali su slušati i nauk o poljoprivredi na filozofskom fakultetu, kako bi mogli posavjetovati se sa seljaka. Tek 1826. g. ukinute su te struke.

Ugarsko kraljevsko namjesničko vijeće je 5. rujna 1815. unijelo nove promjene u teološku nastavnu osnovu, zadržavši četverogodišnju razdiobu nastavnoga gradiva i vezujući je uz pojedine nastavnike. Po toj promijenjenoj nastavnoj osnovi, u prvim dvjema godinama prvi nastavnik je predavao biblijsku kronologiju i geografiju, crkvenu povijest, patrologiju i povijest teološke književnosti, dok je u drugoj godini predavao crkveno pravo. Drugi je nastavnik u tome razdoblju u prvoj godini predavao biblijsku arheologiju, uvod u egzegezu Staroga zavjeta, a u drugoj godini biblijsku hermeneutiku te uvod i egzegezu Novoga zavjeta. Hebrejski i grčki jezik bili su izborni predmeti. Treći i četvrti nastavnik predavali su u trećoj i četvrtoj godini studija, i to treći u prvoj godini moralno bogoslovlje, a u drugoj pastoralno bogoslovlje, katehnetiku i pedagogiku, dok je četvrti nastavnik u prvoj godini predavao uvod u dogmatsko bogoslovlje te pojedine dogmatske predmete, što je nastavio i u drugoj godini, pridruživši tome i polemičko bogoslovlje. U toj nastavnoj osnovi dogodila se važna promjena prijenosa crkvenoga prava u drugu nastavnu godinu. Bilo je to na štetu crkvene povijesti i patrologije, ali na korist pastoralnoga i moralnog bogoslovlja.¹⁵

7. Osposobljavanje nastavnika bogoslovije

Državne su vlasti od 1752. godine, a napose donošenjem »Ratio educationis« 1777. g. postavile zahtjev, koji su zatim često ponavljale, da u bogoslovnim školama mogu predavati samo oni nastavnici koji su stekli profesorsku kvalifikaciju na državnim teološkim školama. Tako je 9. ožujka 1796. g. Namjesničko vijeće pozvalo u Peštu na profesorske ispite za nastavu teologije i upozorilo kandidate da ne mogu takvu kvalifikaciju steći ni u Zagrebu ni u Pečuhu, jer tamošnje teološke škole nisu pridružene akademijama koje su djelovale u tim

¹⁵ Usp. F. E. HOŠKO, *Dvije visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*, str. 383.; Uredba Ugarskog namjesničkog vijeća br. 20824. od 15. IX. 1815.

gradovima. Istu je uredbu Vijeće ponovilo 30. kolovoza iste godine, dok je kandidat za profesorski ispit iz teologije pozvalo pred državnu ispitnu komisiju da se do 15. rujna prijave ostrogonskom pomoćnom biskupu Szabou. Vijeće je 22. srpnja 1800. objavilo da oni koji su spremni izaći na ispite za profesore teologije trebaju do 4. rujna pristupiti profesoru crkvenog prava na Sveučilištu u Pešti, kako bi on provjerio njihove dokumente.¹⁶

Namjesničko vijeće u Pešti je 25. kolovoza 1802. g. upozorilo i kandidate za službu profesora filozofije da samo na Sveučilištu u Pešti mogu pristupiti na ispit. Godinu dana kasnije, 6. kolovoza 1803., Vijeće je naredilo da se kandidati koji su spremni pristupiti ispitima za profesore teologije prijave peštanskom profesoru Markoviću, a još 26. srpnja te godine ih je obavijestilo da će ispit na Sveučilištu u Pešti biti pod predsjedanjem biskupa Antuna Mandića.

Državne školske vlasti uskoro su postavile i veće zahtjeve biskupima i redovničkim starješinama, pa su 24. veljače 1807. odredile da će nakon šest godina u bogoslovnim školama moći predavati isključivo oni koji su stekli naslov doktora teologije. Istom je uredbom Namjesničko vijeće uputilo crkvene poglavare da sposobne svršene studente svojih škola odmah pošalju u Peštu na osobit poslijediplomski studij koji im otvara vrata stjecanju doktorata iz teologije. Izgleda da su se potom školske vlasti pobojele neizvedivosti ove svoje uredbe, jer je Namjesničko vijeće 28. veljače 1809. g. pozvalo predavače filozofije i teologije koji uspješno predaju na filozofskim učilištima i teološkim školama, a nisu stekli naslov profesora, da predstave svjedočanstva o svojem radu na Sveučilištu u Pešti, a ono će im izdati potrebne dokumente za njihov nastavnički rad.¹⁷

Državnim školskim vlastima bilo je poznato tko od profesora na filozofskim učilištima i bogoslovnim školama ima ili nema potrebnu kvalifikaciju. Poslije održavanja Ugarske sinode biskupa 1822. g., Namjesničko vijeće je ponovno zahtijevalo da predavači na teološkim školama trebaju prethodno steći naslov doktora teologije. Tako je 24. svibnja 1825. g. upozorilo Vijeće na gornju obvezu i tražilo da i tadašnji predavači teologije bez tog naslova neizostavno poduzmu potrebne korake kako bi ga stekli. Namjesničko vijeće je i 22. svibnja 1832. ponovilo isti zahtjev, sve u nadi da će imati odjeka i u onih koji već predaju na teološkim školama. Ipak su školske vlasti u posljednja dva de-

---

¹⁶Usp. F. E. HOŠKO, *Dvije visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*, str. 384.

¹⁷Usp. *isto*, str. 385.

setljeća prve polovice 19. stoljeća dopuštale da službu profesora mogu obavljati nositelji naslova licencijata, a ne samo naslova doktorata.

Nastavnici osposobljeni pred državnim ispitnim komisijama mogli su ocjenjivati znanje studenata. Znanje studenata profesori su provjeravali na semestralnim ispitima i u godišnjim javnim raspravama. U četvrtom, pak, desetljeću 19. st. profesori više nisu organizirali javne rasprave, ali su redovito držali semestralne ispite. Od uspjeha studija ovisio je i pristup svećeničkom ređenju, kao i od odgoja, odnosno vladanja kandidata. Stoga su profesori u svojim izvješćima zapravo ocjenjivali studente ne samo u napredovanju u znanju, već i u usvajanju ponašanja koje dolikuje svećeničkim pripravnicima.¹⁸ Manjak teologa pridonio je da su se tolerirali lakši postupci kod ispita i profesorima je preporučeno da u priručnicima za predavanje uzmu samo ono bitno i nužno što će voditi do učevne formacije.

Godine 1836. Dvorska komisija za studije izradila je »prijedlog studija«. Nakon upita nadbiskupa i biskupa 1839. g. donesen je nacrt za novi program studija teologije. Car Ferdinand II. odredio je 1841. g. daljnja savjetovanja, pri čemu je osobito pazio da studij ponajprije mora služiti izobrazbi dobrog dušobrižnika. Zbog toga je hebrejski jezik isključen iz obvezatnih predmeta (1842). Car je također dao biskupima određeno sudjelovanje i kontrolu, no ipak je želio da teološki studij ne smiju sami voditi (1843.). Tada je ukinuo i mišljenja profesora teologije. Briga oko valjane izgradnje teologa prikladnih za katedre na sveučilištu, spremnih da preuzmu vrhovne funkcije u crkvenoj hijerarhiji, dovela je do toga da je već Franjo I. 1816. g. podigao u Beču »viši svećenički izobrazbeni institut sv. Augustina«. Tako su jedan ili dva mlada svećenika iz krunovine, koji su završili svoje teološke studije s odličnim, primani svake godine u taj tzv. »Frintaneum« te su morali u roku 3 godine postići doktorat iz teologije.¹⁹

8. Rad na osnivanju teološke škole u Đakovu

Nakon što je vladar dopustio osnivanje dijecezanskih filozofskih studija i liceja, bosanski ili đakovački i srijemski biskup Matija Krtica već je 1804. g. pripremao gradnju sjemeništa, a u proljeće 1805. počeli su kopati temelje iza stolne crkve u Đakovu. No članovi kaptola su savjetovali biskupa da bi priklad-

¹⁸Usp. *isto*, str. 386.

¹⁹Usp. H. ENGELBRECHT, *Nav. dj.*, str. 281.

nije mjesto za sjemenište bilo u biskupovom vrtu. Budući da se oko toga povela rasprava koja je doprla i do Kraljevskog namjesništva u Budimu, a kako je u međuvremenu 31. svibnja 1805. umro biskup Krtica, poslalo je Namjesništvo svojeg savjetnika, kanonika Antuna Mandića, u Đakovo da ispita stvar prostora za gradnju sjemeništa.

U vrijeme vakancije počelo se 1805. g. u Đakovu među članovima kaptola misliti o potpunom premještanju biskupske stolice iz Đakova u Osijek, gdje bi župna crkva u Tvrđi postala katedralna, a u blizini bi se pribavila biskupska rezidencija, kanoničke kurije i zgrada za sjemenište. Iako je većina članova kaptola bila za premještanje biskupske stolice u Osijek, Mandić nije imao ovlasti o tome pregovarati, te je samo izvidio gradilište za sjemenište u Đakovu. Uvidio je da predloženo gradilište za sjemenište iza biskupskog dvora doista nije prikladno, pa je predložio da se đakovački franjevci iz samostana premjeste u brodski samostan, te da se njihov samostan u Đakovu podigne na kat, proširi i iznutra uredi za sjemenište. Tako se i postupilo.²⁰

9. Početak rada visokog filozofskog i teološkog studija u Đakovu (1806.)

Dne 14. lipnja 1806. g. imenovan je zagrebački prepošt i vranski prior Antun Mandić za bosanskog ili đakovačkog i srijemskog biskupa; on je dobro poznao visoko školstvo, od sveučilišta u Pešti do akademija i liceja u Trnavi, Đeru, Košicama, Velikom Varadinu, Segedinu, Zagrebu do pučkih škola. Isto tako je dobro poznao odnose na bogoslovnim fakultetima u Pešti, biskupskim licejima u Ostrogonu, Njitri i Vacu i sve učiteljsko osoblje na tim ustanovama. Kao kraljevski savjetnik, 14 godina predsjedavao je ispitima na peštanskom Sveučilištu, pa je većinu tadašnjih profesora teologije u Ugarskoj ispitivao. Osim toga bio je svjedok svih promjena naučnih osnova na teologiji od 1774. do 1806. godine te bio dobro upućen i u postojeće visokoškolsko zakonodavstvo.

Prva briga biskupa Mandića bila je da otvori pod jesen 1806. godine u Đakovu sjemenište. Dobar poznavatelj situacije, postavio je iskusne i odlične profesore u đakovačko sjemenište. Prvi profesor je bio Franjo Jakobi, duhovnik iz peštanskog sjemeništa, koji je preuzeo dogmatiku. Drugi profesor je bio Bar-

---

²⁰Usp. A. CUVAJ, *Nav. dj.*, sv. II., str. 362.

tol Fischer, koji je preuzeo pastoral s pravom. Treći profesor je bio otac Inocent Karatsonyi, pijarist, dotadašnji profesor u Njitri, koji je preuzeo crkvenu povijest, povijest crkvene literature s patrologijom i opći dio dogmatike. Četvrti profesor je bio o. Ferdinand Leitner, pijarist, dotadašnji prefekt knjižnice u Njitri i nadstojnik nauka, koji je u đakovačkom sjemeništu preuzeo biblijske studije i orijentalne jezike.

Budući da je stigao i velik broj molbi za studij filozofije, to je biskup Mandić otvorio i pripremi tečaj za bogosloviju, dvogodišnji studij filozofije, tj. prvu godinu za logiku, a drugu za fiziku kao privatni studij. Time je omogućio slavonskim mladićima, svršanim gimnazijalcima, da se mogu upisati na studij teologije. Taj studij filozofije bio je podređen nadzoru vrhovnog direktora škola u Zagrebu. Profesor filozofije je postao Karlo Pavić, koji je preuzeo predavati logiku, metafiziku, praktičnu filozofiju i matematiku, dakle discipline dvojice profesora. Drugi profesor filozofije je Đuro Hartman, koji je preuzeo predavati fiziku, gospodarstvo i povijest, discipline dvojice profesora.

Prema »Ratio educationis« iz 1806. g., broj sati predavanja za obje godine filozofskog studija u Đakovu iznosio je: 4 sata vjeronauka, 7 sati logike i metafizike, 9 sati čiste i uporabne matematike, 9 sati fizike i prirodopisa s naukom o gospodarstvu, 9 sati pragmatičke ugarske i opće povijesti. Vrhovni nadzor nad teološkim studijem vodila je državna vlast, tj. ugarski primas, te je svake godine preko Budimskog namjesništva izvještavao vladara. A vrhovni nadzor nad filozofskim studijem je obavljao, kako je već navedeno, vrhovni direktor škola zagrebačkog okružja. Oba spomenuta nadzora potrajala su do 1850. godine. No i biskup je imao određeni nadzor nad teološkim i filozofskim studijem jer je postavljao prodirektora, ali je svako imenovanje prodirektora trebao prijaviti putem Namjesništva vladaru. Tako je prvi prodirektor đakovačke teologije bio Stjepan Opoevčanin.

Uprava samoga đakovačkog zavoda, ne kao učilišta, nego kao svećeničkog odgajališta, bila je pod nadzorom biskupa, koji je postavio rektora za predstavnika zavoda, dok je vicerektor bio zadužen za ekonomiju, duhovnik za duhovni odgoj pitomaca, te prefekt za vanjsku disciplinu i školski nadzor nakon predavanja.²¹ Na blagdan Svih svetih 1806. počela su 53 pitomca i to 32 teologa od I. do IV. godine, te 21 student filozofije I. i II. godine, studirati u đakovačkom sjemeništu. Tako je nakon obavljenih duhovnih vježbi svečano započeo studij

²¹ Usp. M. PAVIĆ, *Nav. dj.*, str. 64.

filozofije i teologije u đakovačkom sjemeništu 6. studenoga 1806. godine. Školska je godina u cijeloj državi započinjala u studenom sve do 1831. g., a od 1832. godine od 15. listopada, no od 1833. g. od 5. listopada.

Nakon otvaranja đakovačkog sjemeništa pozvao je prodirektor u petak 7. studenoga 1806. g. profesorski zbor na prvi službeni sastanak, radi dogovora o predavanju i nastavnim knjigama iz pojedinih disciplina. Na sastanku je pročitan »Systema studii theologici«, izdan od Namjesništva 1803. godine, br. 16.704, a potom su, sukladno tom propisu, odabrane nastavne knjige. Prema tom propisu, uvedeni su u đakovačko sjemenište, kao i na svim fakultetima i licejima, ovi autori:

Za studij filozofije:

1. Logika (Stoeger)
2. Metafizika (Sels)
3. Praktična filozofija (Lugduneza)
4. Matematika (Mako) Osnovi matematike
5. Hidrotehnika (Hadaly)
6. Arhitektura (Rausch)
7. Ekonomija
8. Fizika (Pankl)
9. i 10. Povijesti (opća i ugarskog kraljevstva) – rukopisi.

Za studij teologije:

1. Dogmatika: Gazzaniga, ali budući da se nije mogao dobiti Compendij iz 1768. g., to su uzete Institutiones, Matije Živića
2. Moral: Ethica christiana, Maura Schenkla
3. Pastoral: Institutiones theologiae pastoralis, Franje Giftschütza
4. Kanonsko pravo, Pehema i Szvorenja
5. Crkvena povijest: Compendium historiae ecclesiasticae, Franje Gmeina
6. Kronologija, Bertija Laura
7. Zemljopis (rukopis)
8. Institutiones: Klüpfela Engelba

9. Patrologija, Danijela Tobenza.
10. Historia literaria, N. Kromera
11. Hebrejski jezik: Gramatika, Adama Kazanickog ili Josipa Engstlera
12. Grčki jezik (Padovanska gramatika)
13. Hermeneutika Starog zavjeta, Ivana Jahna, Uvod u knjige Starog zavjeta.
14. Hermeneutika Novoga zavjeta, Vizera, Uvod u knjige Novog zavjeta

Naknadno je uvedeno crkveno pjevanje i obredi te vježbe u govorništvu. Ujedno je 12. prosinca donesen kućni red za zavod.²²

10. Državni programi i nadzor u đakovačkom sjemeništu

Ovisnost filozofskog i teološkog studija od državnih vlasti vidi se i u tome što je biskup Mandić, kao i svaki drugi, podnosio izvješća ugarskom palatinu; 10. prosinca 1806. g. navodi da je sjemenište osobno otvorio 6. studenoga 1806. g. Izvijestio ga je da je službu duhovnika i prefekta morao spojiti, zatim da je mladiće preko 22 godine svrstao u III. tečaj teologije, jer će tako dobiti veći broj tako potrebnih svećenika, te će im se oprostiti ove godine polazak studija crkvene povijesti i orijentalnih jezika, što je dopušteno i Previšnjim rješenjem od 25. ožujka 1802. g. Nadalje, navodi da je bio dužan uvesti studij filozofije - budući da, osim dalekog Zagreba, drugdje ne postoji takav studij, a od njega ovisi studij teologije- kao što to imaju Ostrogonjska, Njitranska i Vacka biskupija. Dalje je u izvješću naveo da su profesori filozofije i teologije stručni i sposobni. Propisanih rigoroznih ispita iz svojih disciplina još nemaju, ali će ih na vrijeme položiti. Biskup navodi da će profesori položiti rigorozne ispite u njegovoj prisutnosti, uz jednog prisjednika kanonika, te će uspjeh javiti Namjesništvu.

Na njegovo izvješće stigao je 12. listopada 1807. godine odgovor Namjesničkog vijeća iz Budima. U njemu je javljeno da je Mandićeve odredbe glede osnivanja sjemeništa Carsko Veličanstvo odobrilo, te da može podvrći jednoga ili dvojicu kapitulara strogom ispitu za profesore liceja i da o tome podnese Namjesništvu izvješće. Ujedno je Kraljevsko namjesništvo izrazilo zadovoljstvo što je biskup uspio u tako kratko vrijeme osnovati sjemenište. U potpisu Namjesničkog vijeća bili su grof Josip Brunsvik i barun Josip Barloczy.

²²Usp. *isto*, str. 72.

O osnivanju sjemeništa biskup Mandić je javio i papi Piju VII. U ime Svetog Oca otpisao je 5. studenoga 1807. g. kardinal Carandini, predsjednik Kongregacije za tumačenje Tridentinskog koncila, kojoj je Papa povjerio da bdije nad sjemeništima. Odgovor je bio vrlo pohvalan. Prvi semestralni ispiti obavljani su od 16. do 21. ožujka 1807. g. Prodirektor Opoevčanin (koji je završio studij u Loretu javnim obranama) i profesori zaključili su da ti ispiti budu javni i svečani. Pravo poziva ispitanika imao je prodirektor, a pravo pitanja profesor. Uspjeh ispita je bio vrlo dobar, dok su ga oni koji su pali morali ponoviti početkom svibnja. Ukoliko bi opet pali, takvima je biskup poručio »ad seculum eos esse dimittendos«. Prodirektorovo izvješće o uspjehu studija i stanju sjemeništa prvoga i drugog semestra biskup Mandić osobno je podnio Kraljevskom namjesništvu kad je početkom travnja 1807. išao na Požunski sabor.

Osim semestralnih ispita, naredio je biskup Mandić prve godine i mjesečne ispite, da se uvjeri u sposobnost onih teologa koji su primljeni zbog malog broja svećenika. Ako se koji student pokazao odličnim, biskup mu je oprostio redovito predavanje i omogućio privatnu pripremu za sljedeći ispit, pa ako je i te uspješno položio, pripustio ga je k višim redovima. Nakon što je dobiven određen broj svećenika, to su od 1808. godine prestali ti iznimni mjesečni ispiti i ostali su samo redoviti ispiti.²³

11. Đakovački filozofski i teološki studiji-sukladni drugim studijima u austrijskoj državi

Sjemenište u Đakovu, je kao naučni zavod, nosilo naziv biskupski licej, poput mnogih drugih sličnih biskupskih zavoda u Europi. Liceji su imali dva tečaja: pripravnici (filozofiju) i završni (teologiju), za koji je redovito postojalo i odgojilište (internat, konvikt, collegium, sjemenište). Takav tip visoke škole potjecao je od isusovaca. No priprava za višu znanost, tj. filozofija, trajala je tri godine. Kada je zreliji mladić naučio pravilno misliti, upoznao zakone mišljenja (logika), kada je uvidio što vrijedi istina, njezin sadržaj, oznake i izvore, pa svladao sumnju koja je smrt svake istine (materijalna logika i kritika), zatim kada je upoznao u sebi i oko sebe nepobitne pojave i zakone (empirijska psihologija, fizika i astronomija), tad je, ako bi se zakonito služio razumom, dobio odgovore na tri pitanja: što je, otkuda je i za što je stvoren svijet i duša. Odgovor je mogao biti samo jedan: Bog, koji je uzrok svega (kozmiologija, racionalna

---

²³Usp. *isto*, str. 78.

psihologija i prirodna teologija). Time su studentu trebale biti jasne dužnosti prema Bogu, bližnjemu i samome sebi (etika, praktična filozofija), zatim dužnosti kao člana porodice, općine i države (pravna filozofija). To je bila zadaća pripravnika za višu znanost. Uz to je išla vježba uma u raspravi i vježba volje u eksercijama.

Uvjet za pristup na fakultet, tj. znanost (teologija, pravo i medicina), bio je strogi ispit, obavljen iz sedam »slobodnih umijeća« - artes liberales – (gramatika, aritmetika, geometrija, glazba, astronomija, dijalektika, govorničtvo) i prave filozofije. Utemeljitelj filozofskog studija u Đakovu, biskup Mandić, nije išao za tim da njegov studij bude javni, jer bi morao sistematizirati četiri katedre za filozofiju, naime, za svaki predmet (filozofiju, povijest, fiziku i matematiku) posebnog profesora i onda zatražiti pravo javnosti od vladara takav je zavod tada postojao u Zagrebu. Biskup Mandić je studij filozofije namijenio samo za svoju biskupiju, kao pripravu za teologiju. Pored svega toga, ovaj studij filozofije polazili su i mladići svjetovnjaci iz Slavonije, pa i šire, a njihove su svjedodžbe priznavale akademije i sveučilišta.

Prvi nastavni plan od 3. listopada 1774., i pismo cara Franje od 25. ožujka 1802. g., tražili su za potpuni teološki studij na liceju 4 sistematizirana profesorska mjesta i to ispitana i odobrena profesora. To je imao i đakovački teološki studij, koji je poput mnogih drugih teoloških studija zadržao 4 profesora, dok su neki u Austriji prešli na 6 profesora. Naučnu osnovu i školske knjige propisivalo je u ime vladara Kraljevsko namjesničko vijeće u Budimu. Nakon prijelaza s nastavnog plana Družbe Isusove na novo učiteljsko osoblje 1774. g., nije bilo lako dati u ruke profesoru i studentu nastavne tekstove. Tako su postojale po učilištima knjige, doduše propisane od vrhovne školske oblasti, ali više puta s manama. U tome je đakovački teološki studij išao u korak s onima u Njemačkoj, Austriji i Ugarskoj. Latinska djela njemačkih ili austrijskih autora bila su zajednička baština svih katoličkih zavoda u srednjoj Europi. Tako su profesori i đakovački teolozi imali iste knjige kao i njihovi kolege u Freiburgu, Virzburgu, Beču, Pragu, Pešti, Insbruku, Grazu, Zagrebu, Pečuhu i Kaloči. Oni su bili po duhu i govoru bliži jedni drugima negoli mi danas.²⁴

²⁴Usp. *isto*, str. 90.

**STUDIES OF PHILOSOPHY AND THEOLOGY IN
ĐAKOVO AT THE BEGINNING OF THE 19TH CENTURY:
NATIONAL SYLLABI AND REGULATIONS**

Stjepan Sršan

*States Archives in Osijek
Osijek/Croatia*

Summary

The article provides the information on the significant changes and reforms in the academic education carried out by the Austrian state authorities in the second half of the 18th century. In accordance with the educational reform the authorities introduced changes related to numerous regulations, rules and decrees at the end of the 18th century, including the basics of the syllabi at the colleges of philosophy and theological schools. They also introduced inspection into schools and placed education under their jurisdiction, especially in the time of Enlightenment and Josephinism. The above stated changes and the interventions by the State also took place at the time of the foundation of the Diocesan Faculty of Philosophy and the School of Theology in Đakovo, in 1806. Various national regulations related to curricula, subjects and number of classes, required professional skills for professors, exams and reports on conditions and results in schools discovered the presence of the Austrian authorities in the Diocesan Seminary and lyceum of Đakovo since 1806, as well as in other academic institutes of the country. By this they wanted to create a new type of a priest who was to become a state public spiritual clerk, trying to fit, both the authorities and priests, in the new spirit of the time. The Seminary in Đakovo, the faculty of philosophy and the school of theology, were obliged to accept the national guidelines. Thus they trained and educated students for the requirements of the Church, but according to the existing state curricula and regulations.

Key words: *Josephinism, university education in the Monarchy, national syllabi, Ratio educationis (1777, 1806), education of priests, Faculty of Philosophy and Theology in Đakovo.*